

Het beeld van Vlaanderen bij de Waalse beweging

Status questionis van de deficits in de Waalse geschiedschrijving

José Fontaine^{*}

"Met de Walen maar zonder België"
(Ludo Abicht, oud-voorzitter Masereelfonds)

"Voor de oorlog was de Waalse beweging anti-Vlaams (...) de oude rivaliteit (...) was in stand gehouden door de hatelijke Brusselse pers. Onder het voorwendsel een Belgische ziel te creëren."
(Raymond Colleye)
[geboren en gestorven te Brussel, Voorzitter van de Ligue wallonne van Brussel]

"Brussel wordt meer bepaald door wat het omringt dan door wat het is."
Serge Govaert (**)

---

^{*} Doctor in de filosofie, docent (IFM – Namur) en directeur van het tijdschrift *Toudi*.

^{**} De als motto aangehaalde teksten komen wat Serge Govaert betreft uit het *Dictionnaire de Bruxelles*, Labor, Maison de la Francité, Brussel, 2000, p. 235; voor Raymond Colleye uit *Paroles d'un Wallon au Peuple flamand*, Les éditions gau-

Naarmate onderhavig artikel vorm kreeg, ben ik tot het besef gekomen, dat het eigenlijk een onderwerp voor een boek moest zijn. Het is dus de bedoeling van in de leemtes van die tekst te voorzien in een later, veel uitgebreider werk (indien mij de tijd wordt gegund het te schrijven). De relatief grote omvang van het nog onvolledig kritisch apparaat geeft in ieder geval, naar ik hoop, een (gedeeltelijk) beeld van de nog te onderzoeken wegen. Ook ben ik mij bewust van mijn beperktheid bij het beoordelen van het positivisme van de Waalse geschiedschrijving. Daar dit artikel het resultaat is van een colloquium over de Slag bij Kortrijk, gehouden op 5 oktober 2002, zou ik twee punten willen vermelden, waarover daar niet werd gesproken. Vanaf 1937 heeft de BWP 11 juli 1302 herdacht en het eerste daaropvolgende jaar heeft Paul-Henri Spaak daarbij zelfs het woord gevoerd. In 1939 werd de herdenking mede gefinancierd door de vakbond van de metaalbewerkers, die hoofdzakelijk Waals was en een groep Waalse arbeiders is er opgestapt onder de slogan "De Waalse arbeiders groeten de helden van de vrijheid in Vlaanderen"¹. Wat Kortrijk evenals vele andere ontmoetingen betreft, zou één werk niet volstaan om de verhoudingen tussen de Vlaamse beweging en de Waalse beweging te verklaren. Anderen hebben kunnen uitleggen in welke mate die slag bij Kortrijk belangrijk is voor wat Jean-Marc Ferry de "natievorming" heeft genoemd, d.w.z. het samenvoegen van gebieden, dat het gebied van de Belgische natiestaat zal doen ontstaan en waarvan de grenzen worden aangeduid: we kunnen de "natievorming" (een objectief element) onderscheiden van de "nationale opbouw", die een inwerken op de geesten, een bewustmaking veronderstelt. Naar onze mening gaat het hier wel om de Belgische natiestaat, waarvan Pirenne de vorming vanaf de 14de en 15de eeuw beschrijft, een tijd inderdaad waarin, zoals hij opmerkt, een verschil zich voordoet in de natievorming: vanaf dat moment is het Prinsbisdom Luik een ander lot beschoren, wat iemand als André Monteyne ertoe heeft gebracht te spreken over België als een misverstand. En inderdaad, bij aandachtige lectuur stelt men vast dat delen II tot VI van Pirenne, die de geschiedenis van de natievorming van België behandelen, dat Prinsbisdom links laten liggen door het afzonderlijk te behandelen (al worden er heel wat uiteenzettingen aan gewijd). Maar de rest van Wallonië wordt niet (meer) bestudeerd door Pirenne. Gebeurtenissen in het niet-Luikse Wallonië komen zelden voor en zijn meestal onbestaande. Henegouwen is in dat geheel amper goed voor een of andere bladzijde, Namen of Waals Brabant verdienen enkele regels, en Luxemburg ongeveer niets. Het is één van die zaken die ons verwonderen, als we de geschiedenisboeken over België ter hand nemen: de iconografie i.v.m. de periode van de natievorming van België is voor

---

loises, Brussel, 1939; en wat Ludo Abicht betreft uit aangename ogenblikken die we samen "in het Vlaamse land en elders" doorbrachten.

¹ Christian DUTOIT, "Gauche et mouvement flamand, une symphonie inachevée", in *Toudi*, jaargang 1989, pp. 299-312.

het grootste deel Vlaams (geografisch gezien)². En dat kan verklaren waarom de lectuur van het boek van Manu Ruys over de geschiedenis van Vlaanderen een Waal een *déjà vu*-indruk geeft. Zeker, wij zeggen wel dat het gaat om de “natievorming”, maar die “vorming” heeft een zin in de “opbouw” (vaak worden ze zelfs met elkaar verward, als men de natie met een soort van “mystiek lichaam” dat door de tijden heen wandelt, gelijkshakelt). Waaruit we kunnen besluiten, dat indien de officiële geschiedenis van België samenvalt met de natievorming van Vlaanderen, we kunnen veronderstellen dat Vlaanderen zich in dat kader gemakkelijker heeft “opgebouwd”. In zekere zin heeft het België maar moeten annexeren, zelfs als het separatistische plannen had: Michel Quévit heeft dat opgemerkt (zie verder). Men kan zelfs zover gaan te denken dat Vlaanderen in het Belgisch milieu inburgert, zelfs voor personen die gehecht zijn aan België. Daar waar Wallonië letterlijk “vreemd” is. Vandaar zijn relatieve marginaliteit?

In feite is het schema dat de geschiedenis van Vlaanderen vormt, ongeveer hetzelfde voor de periode 1300-1789 als dat van Pirenne of dat in de geschiedenishandboeken uit onze jeugd. In die zin is Wallonië een beetje vreemd tegenover België, en zijn grootste historicus heeft zo’n belangrijke feiten genegeerd als zes eeuwen Romaanse kunst in het Maasbekken of de eerste aanzet van de Industriële Revolutie die Wallonië zo diep tekent, een Wallonië dat voortijdig aan de top staat van de technieken die in de 19de en de 20ste eeuw volop in zwang zijn. En waarvan het avontuur van de Walen in Zweden (17de en 18de eeuw) meer een toevallige illustratie is.

Een beeld van Vlaanderen: een op zichzelf bestaand Wallonië?

“Ik hou van Frankrijk”, zo begint Fernand Braudel *L’identité de la France*. Hij aarzelt niet voor zijn passie uit te komen bij het aanvangen van een wetenschappelijk werk. Het enorme encyclopedische werk voor een publicatie over de Franse geschiedschrijving, waarvan de waarde in zijn geheel niet weer op losse schroeven wordt gezet, is echter ook de zaak van “gepassioneerde” Fransen.

Ik, die zelf “gepassioneerd” ben, oordeel dat dit zijn werk niet zal schaden. De nabijheid van zijn eigen gemeenschap of het engagement ervoor is geen handicap: “afstand nemen”, heeft Ricoeur geschreven, “is een manier om toe

² Thibaut HOGGE, “Des Wallons sans histoire? Le passé belge conçu par les manuels d’histoire de l’enseignement primaire avant 1914”, in Luc COURTOIS en Jean PIROTTE, *L’imaginaire walon, une identité qui se construit*, Fondation wallonne, Leuven, 1994, pp. 51-76.

te behoren”, en men kan slechts afstand nemen door zich betrokken te voelen bij de groepen waartoe men behoort³.

De voorzorgen die Waalse historici als Léopold Genicot in de eerste wetenschappelijke geschiedenis van Wallonië (in 1973) of Philippe Destatte (24 jaar later in 1997) nemen, verwonderen ons trouwens niet: de eerste geschiedenissen van Wallonië werden als “niet wetenschappelijk”⁴ beoordeeld. En een Franse geschiedschrijver heeft dat voor op een Waalse historicus (of een auteur die poogt zijn bijdrage tot het debat te doen overkomen), dat Frankrijk universele erkenning geniet. Niet zo Wallonië. In een lijst van verhandeligen in de politieke wetenschappen, in Louvain-la-Neuve, ontmoette men in een bepaald jaar de titel “Bestaat de Waalse identiteit?”. In zijn postuum verschenen werk oordeelt Jean Stengers dat Wallonië en Vlaanderen slechts “bijproducten” van België zijn, dat Vlaanderen een natie is, maar niet Wallonië, dat (samen met Brussel) wordt beschreven als een “mistig iets”, als “amper een francophone natie in wording”⁵. De vragen die Chantal Kesteloot t.a.v. het boek van Philippe Destatte, *L'identité wallonne* stelt⁶, wijzen erop dat de onderzoekster van het CGES hetzelfde scepticisme deelt. Dat brengt de auteurs dezes in verlegenheid. Indien Wallonië niet als natie of als gemeenschap (een courante bewering) bestaat, hoe kan men het dan definiëren?

Als Wallonië bestaat als *natie* of als *gemeenschap*, dan is er geen probleem zoals het Frans model bewijst. Welnu, dat wordt betwist. Zou men eerst een discussie moeten voeren over het bestaan van de Waalse gemeenschap? Inderdaad. Indien Wallonië niet als gemeenschap bestaat, dan ben ik onbevoegd verklaard om me uit te spreken over het beeld van Vlaanderen bij de Waalse beweging, aangezien ik die Waalse beweging verbind met een gemeenschap die misschien niet bestaat. En indien ze niet bestaat, dan is de Waalse beweging niets dan negatieve, verbijsterde of hysterische vijandig-

³ Paul RICOEUR, “Science et idéologie”, in *Du texte à l'action essais herméneutiques*, Seuil, Parijs, 1996, deel II, pp. 305-331. Heruitgave van een lezing gehouden te Leuven ter gelegenheid van de 700ste verjaardag van het overlijden van Thomas van Aquino en verschenen in *La revue Philosophique de Louvain*, mei 1974.

⁴ Hervé HASQUIN, *Historiographie et Politique, Essai sur l'histoire de Belgique et la Wallonie*, 2de uitgave, IJD, Charleroi, 1996, citeert (p. 105 noot 35) commentaren van *La Libre Belgique* en de krant *Le Rappel*, die de wetenschappelijke waarde van *La Wallonie, le pays et les hommes* (2 delen gewijd aan “Histoire, économies, sociétés” en 4 delen aan “Lettres, arts, culture”), van 1976 tot 1984 in Brussel (uitgeverij la Renaissance du livre) betwisten.

⁵ Jean STENGERS, *Le siècle de la nationalité belge*, Quorum, Brussel, 2002, p. 201.

⁶ C. KESTELOOT, “Être et vouloir être, le difficile cheminement de l'identité wallonne”, in *Cahiers de l'histoire du temps présent*, n° 3, 1997, pp. 181-201.

heid tegen Vlaanderen. Als daarentegen Wallonië als gemeenschap bestaat, dan vormt het zich een bepaald eigen beeld van Vlaanderen, dat niet overeenstemt met dat van het francofone België. Verscheidene auteurs billijken het onderscheiden van francofoon België en Wallonië, als het de Waalse beweging betreft. Ze zou twee takken vertonen: één die het Frans in België verdedigt, en een andere die zich bekommert om de belangen van Wallonië en waarvoor de verdediging van het Frans een tweederangsbelang heeft. In die zin spreken een Vlaamse journalist⁷ en een Brusselse historica⁸ erover.

Maar indien Wallonië in twijfel wordt getrokken (en dat wordt het, zelfs door die twee auteurs over wie we het hadden, C. Kesteloot of G. Fonteyn), dan moet het misschien geen francofone Vlamingen en francofone Belgen (Brusselselaars of bewoners van Wallonië) onderscheiden, die (zoals ze beweren) het vaak hebben opgenomen om, – met haatdragende heftigheid⁹ – tegen de Vlaamse beweging in, de Franse taal te verdedigen (en waarbij de francofone Vlamingen het hardste van leer trekken¹⁰). Anderen oordelen dat Wallonië geen natie is en het eigenlijk bij Frankrijk behoort. Voor hen hoort Wallonië in zekere zin bij de Franse gemeenschap¹¹.

Als Wallonië daarentegen bestaat, dan moet wat de Waalse beweging tegenover Vlaanderen stelt, moreel niet als een xenofobische stigmatisering en, historisch, als een marginaal feit¹² worden gezien. Op zich heeft die be-

⁷ Guido FONTEYN, *De Nieuwe Walen*, Lannoo, Tielt, 1988, o.a. p. 136.

⁸ C. KESTELOOT, *The Growth of the Walloon Movement*, in *Nationalism in Belgium*, Macmillan, Londen, 1998, p. 140. In het Nederlands vertaald onder de titel: "Waalse beweging en nationale identiteit" in Kaz DEPPEZ en Louis VOS, *Nationalisme in België*, Houtekiet, Antwerpen, 1999, pp. 160-176; Londen, 1997, pp. 137-152.

⁹ Jean STENGERS, o.c., p. 127. Volgens Stengers wordt er in de Gentse liberale pers over de flaminganten gesproken als over "kwibussen", "fanatici", een handvol onruststokers, "die door hun lage geboorte ergens achter in een boerderij niet in staat zijn Frans te leren".

¹⁰ Marianne PIERSON-PIERARD, *Lettres à Louis Piérard*, Lettres Modernes, Paris, 1971. Een zeer groot aantal brieven, die in de jaren voor de Eerste Wereldoorlog naar de schrijver en politicus werden geschreven, drukken de gevoelens uit van talrijke Walen wat het nationaal vraagstuk betreft. De enige gesprekspartner die de uitdrukking "vuile flamingant" gebruikt is de Vlaamse schrijver Max Elskamp, p. 161.

¹¹ Paul-Henry GENDEBIEN, *Le choix de la France*, Luc Pire, Brussel, 2002. De auteur geeft toe dat er wel een Waals volk bestaat, maar geen Waalse natie. Een probleem blijft hoe men een onderscheid maakt tussen "volk" en "natie", waarbij men goed ziet welk verschil er is ...

¹² De hierbij meest verrassende tekst is *Le rôle des chrétiens dans l'avenir économique de la Wallonie*, dat door de "Commission de pastorale ouvrière" opgesteld en bij EVO, Brussel, 1967, gepubliceerd werd. Er is in de aflevering een

weging zin, en als ze zich tegenover Vlaanderen stelt, dan gaat het om een conflict tussen groepen of naties, waarin de redenen van de ene en van de andere moeten worden uiteengezet, want de ene en de andere hebben altijd tot op zekere hoogte "gelijk". Als dat het geval is, dan slaat het beeld van Vlaanderen in Wallonië (in de Waalse beweging), of het nu negatief of positief is, op een conflict tussen twee gemeenschappen, twee naties, op dezelfde wijze als de conflicten die de Europese naties die zich nu aan het verenigen zijn, tegenover elkaar hebben geplaatst, – b.v. relatief gezien Frankrijk en Duitsland. Maar de Waalse geschiedschrijving heeft het moeilijk Wallonië als een gemeenschap voor te stellen, – een probleem dat gebonden is aan het onderwerp van onderhavig artikel: het beeld van Vlaanderen in Wallonië. Ze heeft het moeilijk of ze ziet ervan af.

Het theoretisch deficit van de Waalse geschiedschrijving

Net zoals de Belgische geschiedschrijving ziet de Waalse er positivistisch uit. Wat haar interesseert, zijn de feiten. Er bestaat een weezin de geschiedenis te beschouwen als een algemene beweging¹³. Nochtans heeft men noch een verhaal noch een geschiedenis, als er geen beroep wordt gedaan op het causaliteitsbeginsel. De Waalse geschiedschrijving heeft evenwel een weezin aan het leggen van verbanden tussen gebeurtenissen. Niet alleen de gebeurtenissen die vanaf 1830 tot vandaag tot een quasi-confederale staat leiden, maar ook de gebeurtenissen die, uit elkaar voortvloeiend, kunnen verklaren dat door terug te gaan in de tijd er heden zoiets is dat "Wallonië" heet (Braudel legde trouwens een verband tussen de Germaanse invallen en de verdeling van België in twee volkeren, en zag er het type van "het feit van lange duur" in).

De Waalse beweging : uiteenlopende verenigingen of de uiting van een gemeenschap?

In de *Encyclopédie du mouvement wallon* kan men b.v. lezen dat *Wallon-Ecologie* "geen deel uitmaakt van de Waalse beweging". Maar indien Wallonië een gemeenschap is, dan moet men in een dergelijke encyclopedie niet alleen alles wat het etiket "Wallonië" draagt, opnemen (met inbegrip van het Legioen "Wallonie", de Waalse collaborateurs van 1940-1944 ...), maar ook de feiten die ressorteren onder die gemeenschap en die niet de stempel "Waalse beweging" dragen. Dan moet men ook de idee van een geschiedenis van de Waalse beweging of van een encyclopedie van de Waalse bewe-

---

blad ingelast, waarin de Waalse bisschoppen en Kardinaal Suenens uitleggen waarom ze zonder alle ideeën in de tekst te delen, hem aan de clerus in Wallonië hebben toegezonden.

¹³ Zie Robert Devleeshouwer, *Quelques questions sur l'histoire de Belgique*, in *Critique Politique*, n° 2, pp. 5-38.

ging laten varen, en het verder eenvoudigweg hebben over een geschiedenis van Wallonië en een encyclopedie van Wallonië.

Buiten de geschiedschrijving – minder in haar middens – aarzelt men niet om Wallonië als een gemeenschap, een natie te behandelen. Een historicus zoals Pierre Lebrun poogt vanuit een marxistisch standpunt de conflicten tussen de Belgische entiteiten te begrijpen, niet uitgaande van hun talen, maar van economische gegevens, waarvan hij het kader hertekent vanaf de Industriële Revolutie, die zich in Wallonië net na Engeland voordoet: in het bijzonder wijst hij erop dat de communautaire problemen meer fundamentele problemen verbergen die geen talen, maar wel gemeenschappen aan elkaar opvoeren. Hetzelfde doet de econoom Francis Biesmans als hij de Belgische geschiedenis bestudeert vanuit het hegemoniebegrip van Gramsci. Francine Kinet heeft onderzocht hoe de grote stakingen van 1960-1961 aanvankelijk ontstaan zoals een klassiek sociaal conflict maar in de loop van hun ontwikkeling aan die eenvoudige sociale doelstellingen zijn ontgroeid en zich nieuwe, politieke doelen hebben gesteld, die naar natie of gemeenschap verwezen. De socioloog Bernard Francq geeft een verklaring voor de ontmoeting van de arbeidersbeweging en de Waalse beweging die van de *Mouvement Populaire Wallon* een maatschappelijke beweging in de zin van Touraine maakt. Serge Deruette heeft het werk dat André Renard zelf leidde, hernomen en denkt dat de staking van 1960 met haar federalistisch opzet een keuze is van de Waalse arbeidersklasse, die kan worden verklaard in functie van de belangen van die klasse in de Belgische staat. Giovanni Carpinelli heeft er de nadruk op gelegd dat Brusselaars, Vlamingen, Walen groepen zijn waarvan het bestaan gedeeltelijk onafhankelijk is van de strategieën die de verschillende maatschappelijke groepen in hun midden voeren (weliswaar zegt hij dat de Walen nagenoeg een groep vormen). Denise Van Dam legt uit wat de economische en maatschappelijke elites evenals de culturele elites van Vlaanderen en Wallonië (die elkaar welgezind zijn) onderscheidt, – in het bijzonder de klassieke tegenstelling tussen de republikeinse identiteit (eerder in Wallonië) en de volksidentiteit (eerder in Vlaanderen). Dat onderscheid werd zeer onlangs goed samengevat door Giovanni Carpinelli¹⁴ in een Europese context, waarin hij verscheidene natietheorieën en natievormingen (Italië, Duitsland, Frankrijk, Engeland, Ierland, Vlaanderen, enz.) vergelijkt. Andere, o.a. heel recente, overzichten over de natietheorieën zijn er te vinden bij Michel Seymour en Jean-Marc Ferry. Ze stellen ons in staat op te merken dat de discussie niet noodzakelijk radicaal onverzoenbare standpunten tegenover elkaar stelt. Zonder onvermijdelijk partij te kiezen in het debat, zou de historicus er derhalve iets van kunnen opsteken.

¹⁴ Giovanni CARPINELLI, bijdrage voor het colloquium *Nazione e nazionalismo nelle didattica delle storia contemporanea. L'insegnamento della storia in dimensione europea, Confronta pro insegnamenti di Köln, Lille e Torino*, maart 1996, vertaald door de auteur met als titel "L'idée nationale, ses fondements, ses avatars" in *Toudi* (maandblad), n° 38-39, mei 2001, pp. 31-36.

In een klassieke analyse heeft Michel Quévît ons een Wallonië getoond (wat de MPW reeds had aangevoeld) dat wordt gedomineerd door een leidende klasse die zich weinig met die gemeenschap vereenzelvt of zoals Robert Devleeshouwer het verwoordt: minder *solidair* met haar gemeenschap. Jean Alexandre had terzelfder tijd een gelijklopende gedachtegang. Jean-Marie Lacrosse heeft vanuit de overwegingen van Marcel Gauchet in *Le désenchantement du monde* de splitsing van België willen begrijpen.

De mensen van het “poiema” (in de aristotelische zin van het op elk kunstwerk betrekking hebbend “verhaal”)

Het theater van Jean Louvet is een manier om de maatschappij voor te stellen als een verhaal op scène, maar onderscheidt zich van de zg. “geëngageerde” literatuur (waarbij het politiek “patroon” – “patroon” in de zin van het naaiwerk – de literaire ontwikkeling bepaalt en ze van haar specificiteit ontdoet). Op dezelfde wijze is er bij Thierry Haumont een poging om Wallonië weer in bezit te nemen als gemeenschap door een taalgebruik dat evenmin het politiek vertoog als “patroon” neemt. Hoewel hij meer bij de sociologie aanleunt, verbindt André-Joseph Dubois de sociale strijd in Wallonië met bepaalde gegevens van het gebruik van het Frans in Wallonië, die werden gemarkeerd door interne conflicten en niet door taalconflicten tussen Vlamingen en Walen. Jacques Dubois stelt het “symbolisch geweld” in de Belgische francophone media over Wallonië aan de kaak. Mijn bijdrage bestaat erin een boek te hebben uitgegeven, waarin ik in honderden persartikels, radio- en televisie-uitzendingen, boeken, bijdragen ... het vertoog beschrijf waarmee Wallonië als gemeenschap wordt aangevallen en genegeerd, – een in die mate verspreid negatief vertoog, dat het als een negatief de volgens Jean-Marie Klinkenberg¹⁵ noodzakelijke vereisten voor een doeltreffend identiteitsvertoog oproept. Er zijn ook de films van Paul Meyer, Jean-Jacques Andrien, de Dardennes (die wel terughoudend zijn t.o.v. de Waalse idee, maar die tegelijkertijd werken voortbrengen, die vanuit hun “hier” moeten worden gedacht), en *C'est arrivé tout près de chez vous* van Belvaux, Poelvoorde en Bonzel (1992). Jacques Polet, professor aan het IAD en de UCL, deinst er niet voor terug te schrijven, wat ons correct toeschijnt wanneer men het wat de Waalse film betreft heeft over een nauwe band met het reële: “het volstaat niet daarin slechts een referentiekader te zien, maar wel een schakel met een diepe maatschappelijke cultuur die zich voedt met de *geschiedenis van Wallonië, meer in het bijzonder zijn economische geschiedenis en zijn*

¹⁵ Jean-Marie KLINKENBERG, “L'identité wallonne, hypothèques et faux-papiers”, in *La Wallonie et ses intellectuels*, verschenen in *Cahiers marxistes* n° 187 en *Toudi* (jaarblad) n° 7, 1992, pp. 37-50.

industriële veranderingen." (wij cursiveren)¹⁶. De Waalse geschiedschrijving (omwille van haar recent ontstaan?) heeft de opmerking van Sartre vergeten, volgens wie de feiten zich niet uit zichzelf schikken tegenover het bewustzijn van de geleerde. Er moet een theorie zijn om te zien dat ze onderling met elkaar verbonden zijn (indien dat het geval is). Of alleen maar een kader waarin men de dingen in de lange duur omvat (zoals Pierre Lebrun dat doet). Of misschien de "poëtische" intuïtie (van de auteur van verhalen, van de "poet", hij moge dan dramaturg, romanschrijver of cineast zijn). Ricoeur stelt ook de idee voor, dat met de aanvangswoorden "Er was eens" elk verhaal de wetenschappelijke werkwijze imiteert, want door zich te voeden met de beleefde, ruwe, chaotische, zin'ledige' realiteit, drukt het verhaal van de "poet" op dat ongeordend nieuws zoniet een orde (zoals het de ambitie is van de wetenschappelijke werkwijze), dan toch een zin. Geldt dat niet nog meer voor de historici, die niet voldoende wat wij de "poëten" noemen, lezen, daar waar hun beroep toch ook het "verhaal" is? Vanzelfsprekend nauwkeurig, maar de "poëten" zijn uiterst nauwkeurig ...

Waarom Wallonië minder als een "feit" verschijnt

Het positivisme van de Waalse geschiedschrijving heeft de tendens haar aandacht te concentreren op wat binnen België als een feit voorkomt. Indien in navolging van Durkheim of Rousseau, die hem heeft geïnspireerd (zoals hij ook Lévi-Strauss heeft geïnspireerd), de maatschappij slechts door afleiding kan worden gevat en een niet onmiddellijk zichtbare werkelijkheid is, die de individuen transcendeert (maar wel stoffelijk is), (en die voor die atheïst aan de oorsprong ligt van de idee van een God met een denkbeeldig bestaan), dan kan men dat begrijpen. Indien maatschappijen "onzichtbaar" (in de zin van Durkheim) zijn, dan zijn de staten, zoals de *Belgische Staat*, dat inderdaad niet. Evenmin is dat een taal die erin slaagt zich als officieel op te dringen en het maatschappelijk landschap van een gewest te markeren door er een collectief feit van te maken: *Vlaanderen*. Vervolgens België waarvan de taal het Frans is: *het francofone België*. Ten slotte een stad met de vanzelfsprekendheid van haar woongebied, de activiteiten en uitwisselingen van haar inwoners: *Brussel*. In die opsomming was (en blijft) Wallonië een zwakke schakel. Er is meer dan een staatsembryo in Namen, maar dat is zeer recent. Velen beschouwen dat het bestaan van Waalse staatsinstellingen, die voorzien zijn van ruime bevoegdheden wat de binnenlandse, Europese of buitenlandse politiek aangaat, het resultaat is van een Wallonië dat men door

¹⁶ Jacques POLET, *Un enracinement porteur d'universalité*, in *Sur l'identité franco-phone en Belgique*, speciaal nummer van het tijdschrift voor de Alumni van de UCL, Louvain, n° 133, 2003, pp. 23-25, p. 23. Hij schrijft eveneens dat het gaat om 'een goed ingebedde filmkunst, die actief getuigt voor een ruimte, een tijd en die zich bekommert om een historische duur' (ibidem, p. 25). En dat betreft zowel de film van de regisseur van *C'est arrivé près de chez vous* (1992), als Andrien en anderen, die we hier niet citeren (Benoît Mariage o.a.).

"aftrekking"¹⁷, of door "reactie" op de Vlaamse beweging verkrijgt. Dat zou een Waalse natie kunnen creëren, maar met een even artificieel bestaan als België (zoals een bepaalde anti-Belgische contestatie beklemt), een Wallonië, misschien met het vooruitzicht van eenzelfde degraderingsproces als de Belgische natievorming. Misschien wel een "gegeven", maar dat niet de consistentie heeft van het Belgisch, Vlaams, Brussels of francofoon Belgisch gegeven.

Een zeer belangrijk werk : "Leopold III"

Een belangrijke plaats dient hier ingeruimd voor het werk van Velaers en Van Goethem die in 1000 pagina's, die hoofdzakelijk de regering van Leopold III van 1934 tot de bevrijding in 1945 centraal stellen, het kader vastleggen, dat we hoger in verband brachten met de theorie. Treffend in dat boek is dat het het centrale deel van het tot dan geldend Belgisch institutioneel gebouw haarfijn analyseert, met name de monarchie, en dan nog op een ogenblik waarop het Belgische stelsel zoals nooit tevoren wordt bedreigd door het ongunstige verloop van de oorlog. In 1914-1918 bleven overwinning of nederlaag tot het einde onbeslist. In 1940 kon men denken dat de Duitse overwinning voldongen was. Welnu in zware crisissen onthult een institutioneel geheel de grond van zijn laatste mechanismen. Zo ook dat aspect van het Belgische systeem: de monarchie, maar ook de overheersende economische machten, de internationale omgeving, centrifuge gevoelens, enz. Men mag gerust beweren dat dat (alleen in het Nederlands verschenen) werk het opmerkelijkste werk is in de Belgische geschiedschrijving sinds Pirenne. Maar door het hele werk heen verschijnt één partner steeds maar indirect: d.i. Wallonië. En nochtans stelt Wallonië een einde aan de monarchistische crisis door de opstand van juli 1950 en het terugtreden van Leopold III (weliswaar slechts gedeeltelijk, want hij is Boudewijn blijven beïnvloeden tot in het jaar 1960).

De les van Bruno Latour

In welke mate moet men hier uiteindelijk niet de subjectiviteit doen tussenkomen? Dat stelt Annie Dauw voor, als ze de pro- en contra-reacties t.o.v. het *Manifeste pour la culture wallonne (Manifest voor de Waalse cultuur)* analyseert. Ze schrijft: "Heel wat standpunten worden ingenomen door de militanten die de Waalse identiteit koesteren en de anderen die deze afwijzen. Er moet dan ook rekening mee gehouden worden dat de meeste visies enkel het engagement weergeven van een auteur. Ook de antwoorden van de respondenten van de gesprekken waren nooit neutraal. De subjectiviteit van de

¹⁷ Uitdrukking gevonden bij C. FRANCK, A. FROGNIER, B. REMICHE, "Choisir l'avenir", in *La Revue Générale belge*, n° 7, 1997, p. 22; en Georges-Henri DUMONT, "L'identité wallonne et sa prise de conscience", in *Etudes et expansion*, n° 283, maart 1980, pp. 27-38.

respondenten beantwoorde onloochenbaar aan hun geloof of ongeloof in de Waalse identiteitsvorming¹⁸. Velen zullen er zich misschien voor schamen, het “geloof” te zien tussenkomen, dat natuurlijk niet kan beslissen over het feit of er al dan niet een gemeenschap is, maar dat evenwel het middel is waardoor een gemeenschap zich samenvoegt. Ricoeur formuleert de idee dat er slechts sprake is van een maatschappelijke groep in de mate waarin zij voor zich opkomt. En Bruno Latour, die daarin enigszins het onderscheid tussen twee universalismes van Waelzer¹⁹ volgt, oordeelt dat er een algemeenheid bestaat, die in staat is “een ‘zelfde’, een identiek, een continu iets voort te brengen dat evenwel niet berust op het behoud van een ongeschonden substantie door ruimte en tijd heen”. Latour geeft dan het voorbeeld van geliefden die “zonder te liegen kunnen zeggen dat de liefde die hen nu bezielt alsof ze altijd had bestaan, onzeglijk sterker, dieper, hechter is, dat ze hen veel dichter bij elkaar brengt dan in het begin.” Men kan staan kijken van zulke beweringen, maar agnostici zoals Régis Debray spreken op dezelfde manier over hun verhouding met de natie. We komen nog terug op die manier van denken, die uiteindelijk kritischer en empirischer is dan het positivisme.

Het conflict Vlaanderen/Wallonië aan het conflict Frans/Nederlands voorbij

De Waalse geschiedschrijving – net zoals de Belgische – schuwt, wat ook zijn oorsprong is, het begrip²⁰: “poëtica” (in de zin van Aristoteles), filosofisch, sociologisch, economisch en zelfs ... historisch. Ze wantrouwt de theorie. Men kan betwisten dat de geschiedenis een zin, die van alles reenschap zou geven, heeft, door de aard van de gebeurtenis zelf te verwateren. Maar het is even gevaarlijk te ontkennen dat de geschiedenis zin heeft (een gebeurtenis die niet werd verhaald, heeft niet plaatsgevonden, oordeelt Hannah Arendt). Hoe kunnen historici, die tot taak hebben de feiten met elkaar te verbinden, aarzelen dat te doen zonder op zijn minst een zeker kader te bepalen? Door de theorie te verwerpen, door zich te veel aan de “feiten” zelf te houden, laat de Waalse geschiedschrijving de vrije teugel aan de theorie over de duidelijkste feiten: België, het francofone België, Vlaanderen, Brussel. Die verschillende entiteiten onthouden zich niet van een vertoog daarover, waarin heel wat theoretische elementen aanwezig zijn! Wij komen

¹⁸ Annie DAUW, *De Waalse Identiteit en het Integratiebeleid in Wallonië*, licentieverhandeling, Universiteit Gent, academisch jaar 2001-2002 (manuscript), p. 43.

¹⁹ M. WAELZER, *Les deux universalismes*, in *Esprit*, Parijs, december 1992, n° 187, pp. 114-133, aangehaald door Gérard FOUREZ, *Jubiler ou les tourments de la parole religieuse* (bespreking) in *La Revue Nouvelle*, juni 2002, pp. 79-85 ; Bruno LATOUR, *Jubiler ou les tourments de la parole religieuse*, Seuil, Parijs, 2002, p. 57.

²⁰ *Critique Politique*, n° 1, Brussel, 1978, *Editorial*, p. 9.

vooral terug op België en het francofone België en op wat wij beschouwen als zijn wezenlijke xenofobie. Maar laten we hier eerst Vlaanderen bekijken.

De Waal in het zogenaamde “taal”conflict, overdeterminatie van dat conflict

Vlaanderen zal zijn culturele emancipatie naar voren schuiven en zo als hinderpalen ervoor, zonder onderscheid, Wallonië of het francofone België voorstellen, met één woord Walen en “francofone Belgen” (“Walen”)²¹. Daaruit kan voortvloeien dat men de Waalse beweging (want men erkent Wallonië niet als gemeenschap) als eenvoudigweg vijandig tegenover Vlaanderen of het flamingantisme ziet²². Onafhankelijk van het feit dat men Wallonië als een gemeenschap moet zien, bestaat er echter binnen de Belgische natievorming een reeks conflicten, die Wallonië tegenover Vlaanderen stelt – en dat buiten het gebied van de taal – maar die door de druk van het positivisme toch alleen of bijna uitsluitend vanuit het taalstandpunt bekeken wordt, waarbij men ze hoofdzakelijk bepaald ziet door het fenomeen van de tegenstelling tussen de twee talen.

Zelfs op zuiver taalvlak staan trouwens niet alleen het Frans en het Nederlands (of het Vlaams) op het spel. Er is ook het Waals. C. Kesteloot beweert: “It was for the sake of the French language that the first Walloon militants urged the Flemings to abandon Flemish under the argument that the Walloons too had abandoned their dialects in favour of French, the universal language; the only road to civilization. Clearly, the first Walloon militants put Flemish – any form of Flemish – on a par with their Walloon dialects and tried to show that they too had to sacrifice their ancestral language habits as so to have access to the French language.” – “Ter wille van de Franse taal werden de Vlamingen eerst door de Waalse militanten aangemaand om het Vlaams op te geven met als argument dat ook de Walen hun dialecten hadden opgegeven ten gunste van het Frans, de universele taal, de enige weg naar de beschaving. De eerste Waalse militanten stelden duidelijk het Vlaams – elke vorm van Vlaams – gelijk met hun Waalse dialecten, en trachtten aan te tonen dat ook zij hun voorvaderlijke taalgewoontes als dusdanig moesten offeren om toegang tot de Franse taal te hebben.”²³ De Waalse streektaalen werden niet alleen gebruikt ten gunste van de verdediging van een Franstalig

²¹ C. KESTELOOT en A. GAVROY, *Pour la défense intégrale de la Wallonie*, François Bovesse, coll. Ecrits politiques wallons, IJD, Charleroi, 1990, p. 43, situeren het verschijnen van het woord “francofoon” in 1930 in Brussel vanuit de verplichting die twee groepen, Walen en francofone Brusselaars, van elkaar te onderscheiden.

²² *Choisir l’avenir* (o.c.) neemt dat standpunt aan, dat het vond bij L. WILS, *Histoire des nations belges*, Quorum, Brussel, 1996.

²³ C. KESTELOOT, *The Growth of the Walloon Movement*, in *Nationalism in Belgium*, o.c.

België. Ongetwijfeld lag dat wel in de bedoeling van de eerste Waalse militanten, en de instellingen die werden gesticht voor de verdediging van de dialecten in Wallonië, waren doordrongen van de idee dat er een eind moest worden gemaakt aan het Waals. Maar andere militanten hebben een andere houding aangenomen²⁴. En bovenal is er de realiteit (onafhankelijk van de intenties, zelfs Arnaud Pirotte dreigt ze te vergeten ...) van wat de Walen hebben ervaren tegenover het vervangen van het Waals door het Frans. Een taal sterft niet, men doodt ze, herhaalt Laurent Hendschel²⁵. De door zulke moord het meest bedreigde talen kunnen weerstand bieden, als ze een "weerstandszone" vinden, zoals het Gallisch omwille van het feit dat het de taal van de liturgie is, die zo een "beschermersrol" ervoor speelt. In het geval dat er een nationaal bewustzijn bestaat, zal deze rol ook worden opgenomen als de taal blijkt "een instrument en een symbool van de identiteit" te zijn.

Bewijst de verdwijning van het Waals evenwel niet dat er geen Waals nationaal bewustzijn bestaat? De Waalse taal werd in de talentellingen altijd beschouwd als zonder statuut, zeker waar in sommige gevallen het resultaat van de tellingen erdoor zou zijn gewijzigd. Weliswaar is er sprake van geweest, het Waals op te leggen aan de in Wallonië benoemde rechters (in 1935)²⁶, maar men mag daarbij denken, dat het deels ook ging om een gebruik maken van het Waals met als doel te verhinderen dat Vlaamse rechters zouden worden benoemd, want het Waals – een volkstaal, die niet officieel, weinig of niet op school aangeleerd wordt, – was zoals alle talen in die situatie veel moeilijker aan te leren voor iemand die het Waals niet als basistaal heeft. Maar men kan denken dat de Vlaamse beweging zich mutatis mutandis hetzelfde doel stelde. Indien in de jaren 1930 het Waals minder was ingeburgerd dan het Nederlands – en het heden nog minder is –, was de maatschappelijke aantrekkelijkheid van het Nederlands voor de bewoners van Wallonië, die nooit een Nederlands sprekende elite heeft gehad, immers noodzakelijkerwijs zeer gering, in tegenstelling tot Vlaanderen, dat altijd een francofone elite heeft gehad. Men zou zelfs kunnen zeggen dat het Waals t.o.v. het Nederlands misschien – binnen de machtsverhouding of rekening houdend met wat Bourdieu de "onderscheiding" noemt – (in Vlaanderen) een positie innam, die vergelijkbaar was met het Nederlands t.o.v. het Frans, een

²⁴ Arnaud PIROTTE, "L'apport des courants régionalistes et dialectaux au mouvement wallon naissant", in *UCL, Recueil de travaux d'histoire et de philologie*, 7de reeks, Afl. 5, 329 blz., Leuven, 1997. A. Pirotte onderstreept ook dat het refereren aan het Waals ook eenvoudigweg een voorwendsel kan zijn om het invoeren van het Nederlands als officiële taal te weigeren. Maar dat die referentie ook vaak voor zichzelf wordt in aanmerking genomen zonder als puur instrument te worden gebruikt.

²⁵ Laurent HENDSCHEL, *Vers la substitution linguistique en Wallonie?* Licentie-verhandeling voorgesteld o.l.v. M. Francard, academiejaar 1998-1999, p. 56, met een citaat uit J. CALVET, *Linguistique et colonialisme, Petit traité de glottologie*, Parijs, Payot, 1974, p. 155. (manuscript)

²⁶ C. KESTELOOT en A. GAVROY, *Pour la défense...*, o.c., p. 45.

reden waarom met het Waals in de ogen van de Vlamingen bij de talentellingen geen rekening kon worden gehouden, omdat de vergelijking vernederend en gevaarlijk was (zie P. Lévy in noot 76). Bovendien wijzen talrijke taalkundigen erop dat alleen door staatsdwang, de enige die – in Wallonië – in het voordeel van het Nederlands had kunnen spelen, een taal zich niet kan opdringen. Dat was niet het geval voor het Frans in Vlaanderen, niet noodzakelijk eerst omwille van het grote prestige van het Frans in die tijd (wat het trouwens nog in zekere mate heeft), maar omwille van het feit dat de taal van de burgerij een minder evidente dwang uitoefent, minder zichtbaar dan de zuivere staatsdwang, die men nagenoeg zou kunnen gelijkstellen met geweld in de eigenlijke zin, in tegenstelling tot het symbolische geweld (dat de instemming veronderstelt van wie het ondergaat), een geweld dat kenmerkend is voor een taaloverheersing.

Drie zelden in rekening gebrachte elementen

Er rest ons drie andere elementen te vermelden, die even belangrijk – misschien belangrijker – en beter gekend zijn, algemeen beter worden aanvaard, maar die men uit het oog verliest. Het eerste is het volgende: de Walen die het moeilijk hebben gehad met de vervanging van het Waals door het Frans (zelfs indien ze er min of meer mee instemden²⁷), hebben in 1932 de voorstellen om de in Vlaanderen denkbare tweetaligheid uit te breiden naar het hele land als moeilijk moeten ervaren. Heden blijft men zeggen dat de eentaligheid van 1932 een vergissing²⁸ zou zijn geweest – altijd het oude liedje. We beschikken hier over enkele aanwijzingen (en meer nog over de eenvoudige logica!) die ons toelaten te zeggen: nadat ze haar eigen taal door het Frans had moeten vervangen, kon de Waalse bevolking het slechts als onmogelijk ervaren dat ze ertoe gebracht werd een tweede taal, het Nederlands, aan te nemen, daar waar het Frans nog ver van geassimileerd was. De vooroordelen van een zekere tweetalige Vlaamse elite heeft in dat opzicht een stempel gedrukt op de Waalse opinie, zonder evenwel haar gedrag te veranderen, en terecht! ... Dat heeft tegen de tweetaligheid gewerkt: spontane reactie. Het tweede element is, zoals Jean Verjans heeft aange-toond, het feit dat het verwerpen van het Nederlands, zoals in Voeren²⁹, heftiger wordt, omdat zijn verplichting de minorisering van Wallonië tot uiting brengt. Verschillende taalwetten, o.a. die van 1921 en die van 1962, werden in het Belgisch parlement door een meerderheid van Vlaamse parlementari-

²⁷ L. HENDSCHEL, o.c., p. 63, toont de lichtvaardigheid van die bewering door enkele goede voorbeelden.

²⁸ Met name Paul WYNANTS en Elio DI RUPO in *La Libre Belgique* van 7/1/2003, p. 14. P. Wynants spreekt van de "historische vergissing" van 1932, Elio Di Rupo van die van 1963.

²⁹ Jean VERJANS, artikel "Fourons" in *Encyclopédie du mouvement wallon*, deel II, pp. 662-667.

ren gestemd, die hun numeriek overwicht aan de Waalse parlementairen oplegden, iets wat zich recent opnieuw heeft voorgedaan. Het derde element bestaat erin dat de tot op heden bestaande sporen van het Waals in het algemeen (hoewel door mensen van buiten Wallonië of die zich als dusdanig voordoen) soms bespot worden op een wijze, die lijkt op die waarop het Vlaams vroeger werd geminacht. In het anti-Waalse vertoog na het *Manifeste pour la culture wallonne* wordt, om het te bekritisieren, die misprezen taal in verband gebracht met de tekst (die er nochtans niet over spreekt!)³⁰. Zelfs in de francofone pers kan men hetzelfde gedrag tegenover minderheidstalen aantreffen, maar gericht op de Waalse culturele ontwikkeling³¹. De Vlamingen zelf in Leuven bootsten de manier na waarop de Walen (niet de Fransen noch de francofonen) "Wallon" of "Wallonie" (met een slepende W) uitspreken in de manier wanneer ze "Walen buiten" riepen.

De andere conflicten : in de arbeidersbeweging in 1880, tijdens de Tweede Wereldoorlog ...

Indien het Waals werd gebruikt om het Vlaams of het Nederlands te bestrijden, werd die taal, onafhankelijk van de plannen die er de officiële taal van Wallonië wilden van maken, toegeschreven aan bepaalde vormen van de Waalse beweging, die er zich nochtans niet openlijk op beriepen of juist erover hadden gewaakt dat niet te doen. Behalve zekere historici, zoals Philippe Raxhon, leest men in het geheel niet de Waalse teksten om de geschiedenis op te helderen. In verscheidene omstandigheden staan Vlaanderen en Wallonië (of tenminste Walen en Vlamingen) op een ander terrein tegenover

³⁰ Eén van de eersten die dat deden, was Jacques HILAIRE in *La Libre Belgique* van 30/9/1983. Het gebeurt herhaaldelijk in P. VANDROMME, *Les gribouilles du repli wallon*, Laedelot, Brussel, 1983. Tristan LAZARRE doet hetzelfde in *La Flaque* (weekblad van het AGL in Louvain-la-neuve), n°19, februari 1984. Dichter bij ons schrijft Hervé HASQUIN in *La Wallonie son histoire*, Luc Pire, Brussel, 1999 dat "het in-staat-van-beschuldiging-stellen" (van de ongelijke staatstoelagen in Brussel en Wallonië) "samenging met een eis van ondersteuning voor de dialecten" (p. 285), wat in feite slechts door een of andere ondertekenaar in die tijd werd gesteund en in de tekst zelf niet voorkomt.

De tekst van het *Manifeste pour la culture wallonne* werd gepubliceerd in het reeds vermelde manuscript van Annie Dauw. Het verscheen ook in *La Wallonie et ses intellectuels*, o.c. (in *Cahiers marxistes en Toudi*), in Hervé HASQUIN, "La Wallonie son histoire", o.c. in *La Revue Nouvelle*, januari 1984, in het boek van Pol VANDROMME, *Les gribouilles du repli wallon*, o.c., in het werk van JE. HUMBLET en P. DUPUIS, *Un siècle de mouvement wallon*, o.c. Het tijdschrift *Kultuurleven* heeft er een resumé van gepubliceerd in 1983, dat kan worden gelezen op de website van het tijdschrift *Toudi* (toudi.org).

³¹ Zie JP HIERNAUX, *Bulletin de la Fondation Elie Baussant* (3/93), die *Le Soir* van 10/8/92 citeert, waarin het Catalaans wordt aangepakt : in die werkwijze ziet de auteur een manier om elk regionalisme en in het bijzonder het Waals regionalisme aan de kaak te stellen.

elkaar dan dat van de taal, zoals de meningsverschillen in de arbeidersbewegingen (bestudeerd door Jean Puissant op het einde van de 19de eeuw, en geïllustreerd door een aangrijpende brief van Alfred Defuisseaux³², die niet aanwezig is in de *Encyclopédie du Mouvement wallon*) aantonen, of zoals bleek tijdens de 18-daagse veldtocht in mei 1940, die trauma's heeft veroorzaakt, – zie maar het *Manifeste de la Wallonie Libre*. De beste teksten over die wonden waren in het Waals geschreven, b.v. de ervaring van de krijgsgevangenen³³. De tegenstellingen tussen de Vlaamse vleugel en de Waalse vleugel van de arbeidersbeweging over de organisatievorm die het beste geschikt is voor de politieke en de syndicale actie van de arbeidersklasse, en waarover we het hebben gehad voor de jaren 1880, komen opnieuw te voorschijn in een andere context in de jaren '50 (en het gaat niet alleen om het probleem van de Waalse neergang zoals men het te vlug denkt (zie verder noot 109)).

De houding van de Vlaamse en de Waalse regimenten tijdens de 18-daagse veldtocht vraagt ook om opheldering. Volgens Philippe Destatte is ze geen bepalend element in het conflict Vlaanderen-Wallonië. Het *Manifeste de la Wallonie Libre* schreeft dat feit nochtans op (zie noot 90). Er was een vaag gevoel van een fundamenteel verschil tussen Vlamingen en Walen. Louis Sohy, in 1940 krijgsgevangene en Waal, heeft één van de meest gedocumenteerde, meest overdachte verhalen (zie noot 97) geschreven over de ervaring van de Walen die tot het einde van de oorlog in Duitsland werden gevangen gehouden, in tegenstelling tot de Vlamingen die in de eerste dagen, weken of maanden werden vrijgelaten. Op het ogenblik dat die vrijlating van de Vlamingen door de Duitsers wordt voorvoeld, noteert hij: "Si dj'vos è pàrlè du meur di bârbêlès, c'èst pou vos dire èl vrè. Djè l'fè sins mèchançté, sins mwèchès pinsèyes, pacquî pou mi, in ome, c'è-st-in ome, mins i faut awè passé tous cès pas-la pou comprînde qui ieûs' eyèt nous-autes, non, nos n'pârlons nèn l'min.me lingâdje, qui nos n'avons nèn lès min; mes camarâdes èyèt co mwins' lès min.mès idèyes (...). Oyi, nos avons d'dja ieû dès sonètes dèl mobilisation mins roci is nos ont drouvu lès îs..." (p. 51). Men heeft de geloofwaardigheid van die houdingen ontkend of eraan getwijfeld, zoals Marc Delforge net na de oorlog³⁴, maar het Verzet was zevenmaal sterker in Wallonië en in Brussel dan in Vlaanderen³⁵, wat op zijn beurt de houding van

³² Freddy JORIS reproduceert een brief van Alfred Defuisseaux in *1885-1995 Du Parti Ouvrier Belge au Parti Socialiste*, Labor, Brussel, p. 38. Die brief werd ook gereproduceerd in *République*, n° 12, juni 1993, p. 4.

³³ L. SOHY, *Sodâr di 40*, Les éditions du Bourdon, Charleroi 1964, 164 blz., voorbericht door L. Wilmotte, lid van het bestuur van de FNAPG (Fédération nationale des Anciens Prisonniers de Guerre).

³⁴ Marc DELFORGE, "A la recherche de l'opinion wallonne", in *La Revue Nouvelle*, november 1945.

³⁵ Paul DELFORGE, artikel "Résistance" in *Encyclopédie du mouvement wallon*, deel III, pp. 1400-1405. Een kaart van sabotagedaden volgens de streek staat in

Wallonië t.o.v. Leopold III in 1945-1950 verklaart – een universeel aanvaarde stelling.

Wat de vrijlating van de Vlaamse gevangenen betreft, kan men die weliswaar alleen aan de Duitsers toeschrijven. Maar het kiesgedrag van de Walen voor 1940 heeft die ook bepaald, net zoals hun houding tijdens de 18-daagse veldtocht. Bovendien was ze in bepaalde gevallen slechts mogelijk met medewerking van commissies die bestonden uit Vlamingen, die als enigen in staat waren een onderscheid te maken tussen Vlamingen en Walen, vooral Walen die Nederlands konden spreken, een Vlaamse naam droegen, enz., iets waartoe de Duitsers die vaak geen Nederlands kenden, meestal niet in staat waren. Louis Sohy legt uit dat toen hij een Vlaamse vriend wou gaan bezoeken in het voor Vlamingen voorbehouden kwartier (tijdens de eerste maanden gevangenschap in Duitsland): "on m'rèspnd 'Walen buiten' come dji vos l'dis..." (p. 52). Vaak zet hij zijn observaties kracht bij met "'t is waar", "ik lieg u niets voor" (enz.), alsof dat ongewoon, onwaarschijnlijk was. Over het algemeen vergeet men dat er over de gebeurtenissen rond de Belgische breuk vooral aan Waalse en francofone zijde onmiddellijk een Belgisch vergelijkend en eufemiserend vertoog werd ontwikkeld. Louis Sohy komt herhaaldelijk terug op de vrijlating van de Vlaamse gevangenen, wat erop wijst dat ze hem heeft getroffen. Op p. 59 ("on va lès rèvoyî d'èyu c'qu'is vèn-nut, come dès djins, mins pus come dès tchvaus"), op p. 70 (Fransen vervangen Vlamingen in sommige werktroepen), op p. 71 over verwaalde Vlamingen met hun Vlaamse namen ("lès cèns (...) qui ont vnu cachî à mindji dins nos corons" maar "acetûre c'ît dès walons, dès vrès"), op p. 73 over de reactie van die uit Elzas-Lotharingen die de verteller verschillend vindt van minder bevrijde mensen ("i gn'a wère pacqui, in fracès c'è-st-in francès, bèn pus "chauvin" qu'nous-outes tètous."), enz. Het boek wemelt van getuigenissen van de gevoelens van het behoren tot Wallonië in die mate dat hij bij de aankomst van de trein met bevrijde gevangenen in Wallonië langs Doornik (vreemd genoeg), als commentaar geeft: "Tous lès prijonis pou l'Borinâdge, Châlèrwè, Nameur, Lîdge èt co pus lon duvnut candjî d'train." (p. 162). Dat verhaal wordt bevestigd door de historische notities van Paul Delforge. Ondanks de vrijlating van sommige gevangenen die Luxemburgs spraken, in het arrondissement Aarlen (96), is het aantal gevangenen van het van Brussel afkomstig reserveleger driemaal minder hoog dan van diegenen uit de provincie Luxemburg dat nochtans vijfmaal minder bevolkt is met in die tijd 200 000 inwoners tegen 1 miljoen in Brussel.

Waalse congressen, tegenstellingen binnen het ABVV in de jaren '50

De breuk met Vlaanderen over kwesties die niet met taal te maken hebben, maar die twee gemeenschappen tegenover elkaar stellen (wat al het geval is op het einde van de 19de eeuw, vervolgens tijdens de Eerste en daarna de Tweede Wereldoorlog), blijkt juist te zijn voor andere fenomenen zoals de cultus voor Albert I, en verschijnt opnieuw op de Waalse nationale congressen in Luik in 1945 en in Charleroi in 1946 (en 1950). Verscheidene tussenkomsten (zoals het verslag van Fernand Schreurs³⁶) zijn zeer streng voor Vlaanderen. François Simon brengt in zijn redevoering anti-Vlaamse fantasmen ter sprake, die op de grens liggen van germanofobie (maar er zijn weinig zinspelingen op de taal). De langst en hardst toegejuichte spreker (volgens de verslagen en op Plisnier bij de sluiting na) is evenwel Fernand Dehousse, die op geen enkel ogenblik de problemen van Wallonië tegenover Vlaanderen aanhaalt, maar van "Brussel", hier als symbool van de Belgische macht. Mutatis mutandis plaatst hij Wallonië in exact dezelfde situatie als waarin Vlaanderen zich bevond in 1850. We kennen het resultaat van de Volksraadpleging in maart 1950. De ja- en neen-stemmen kunnen volgens een ander criterium dan het enerzijds behoren bij Wallonië (en Brussel), anderzijds bij Vlaanderen, worden opgedeeld: volgens de verstedelijkingsgraad of de industrialisering van de arrondissementen. Maar zelfs het Waalse arrondissement Aarlen-Marche-Bastenaken – heel landelijk, het gunstigst gestemd voor Leopold III (en de Luxemburgs sprekende gevangenen die in 1940 werden vrijgelaten) – komt toch iets boven het minst gunstig arrondissement in Vlaanderen, namelijk dat van Antwerpen³⁷. In tegenstelling met wat vaak wordt gezegd, maakt de naar begin augustus 1950 uitgestelde troonsafstand, die wordt bekrachtigd door de eedaflegging van de Koninklijke Prins, geen einde aan de onrust. Aangezien Julien Lahaut op 18 augustus wordt vermoord en zijn begrafenis door een massa van meer dan 100 000 personen wordt gevolgd. Robert Moreau wijst erop dat reeds op 30 augustus 1952 het verruimd provinciaal Comité van het ABVV-Henegouwen zich voor het confederalisme uitspreekt; op 29 augustus 1953 neemt het regionale ABVV van Charleroi stelling voor het federalisme, en op 30 augustus 1953

³⁶ "Le Congrès de Liège des 20 et 21 octobre 1945" in *Les documents du Congrès national wallon*, Luik, s.d., pp. 17-29.

³⁷ Serge DERUETTE, "La phase finale de la question royale: une question populaire", in *Les faces cachées de la monarchie belge*, uitgegeven door Toudi, n° 5, pp. 221-256. P. THEUNISSEN, 1950: *Ontknoping van de Koningskwestie*, De Nederlandse Boekhandel, Antwerpen-Amsterdam, 1984, pp. 16-17 voor de resultaten van de Volksraadpleging of *La Revue Nouvelle*, n° 4, 1950, pp. 337-385. Een meer op de Waalse elementen van de ontkenning gerichte interpretatie wordt voorgesteld door Manuel DOLHET, *Le dénouement de la question royale, juillet, août 1950*, licentieverhandeling, januari 2001, Louvain-la-Neuve (manuscript).

neemt het geheel van de regionales in Henegouwen eens te meer stelling in die zin. Op 25 september komt Namen aan de beurt, wat doet denken (de toetreding van het ABVV van Luik tot de Waalse beweging dateert van het buitengewoon Waals Nationaal Congres in Charleroi in maart 1950) dat de tussenkomst van Willy Schugens (Luik) op het Waals Nationaal Congres in 1953 de gevoelens van het Waalse FGTB verwoordt. De praktische interpretatie van de unanieme besluiten van de ABVV-congressen van 1954 en 1956 aangaande de structuurhervormingen geven aanleiding tot zware spanningen tussen Vlamingen en Walen in het ABVV. In 1952 en 1957 ontstaan eveneens spanningen rond ontwerpen om vrijstelling van belastingen toe te kennen in Vlaanderen in de arrondissementen die 65 % van de Vlaamse bevolking vertegenwoordigen (tegenover hetzelfde voor slechts 20 % van de Waalse bevolking). In 1957 voorzag een ander ontwerp in het beperken van de salarissen om dezelfde redenen in dezelfde streken en in dezelfde verhoudingen. Op 10 maart 1958 stelt een ontmoeting tussen het ABVV van Henegouwen en André Renard voor, het ABVV te federaliseren. Al die spanningen hebben als uiteindelijk resultaat dat op 29 januari 1960 een staking, die Renard op het ABVV-congres van 1959 (waarschuwingstaking voor structuurhervormingen) nationaal wou zien, slechts plaatsgrijpt in Wallonië³⁸. Het is de voorbode van de meningsverschillen 11 maand later in december 1960 en januari 1961, en een echo van andere reeds in 1880 verschenen meningsverschillen, alhoewel om andere redenen, maar die ook verband houden met een verschil in opvattingen over de arbeidersactie en trouwens ook over de opportuniteit om een algemene werkstaking voor te stellen. Eigenaardig genoeg minimaliseren Witte en Craeybeckx dat verschijnsel rond Renard en maken ze er iets eenmaligs van³⁹.

Hierbij zou men een betekenisvolle opmerking van Gust Cool willen toevoegen over de woorden van André Renard na de manifestatie van het CSC in Luik: "nooit zal een Vlaming een poot zetten op de place Saint-Lambert". Deze onaangename woordkeuze werd op een onbekrompen manier beoordeeld door Gust Cool, die dicht bij zijn dood in 1983 beweerde dat: "Renard een persoonlijkheid was die zich liet meeslepen door de heersende sfeer van de vergadering, maar die 's anderendaags niet meer wist wat hij gezegd had (...) maar die in alle betekenissen een zoon was van de 'vurige stede', die snel kon overkoken maar even snel zich kon kalmeren, en zich niet altijd bewust was van wat hij in zijn opwindning had gezegd"⁴⁰. Misschien zijn wij te sterk beïnvloed door het "politiek correcte".

³⁸ Robert MOREAU, *Combat syndical et conscience wallonne*, IJD, EVO, FAR, Charleroi, Brussel, Luik, pp ; 66-67 en pp. 75-86.

³⁹ Els WITTE, Jan CRAEYBECKX, *La Belgique politique de 1830 à nos jours*, (Labor, Brussel, 1987) stellen André Renard bijna als een marginale voor (zie p. 330). Weliswaar onderstrepen zij op andere plaatsen het belang van het "renardisme".

⁴⁰ Jan Hendriks, "Gesprekken met Gust Cool over de woelige politieke winter 1960-'61", in *Kultuurleven*, maart 1985, pp. 246-256; p. 250.

Op wat volgt zullen we wat minder diep ingaan, want het is wat beter gekend, daar waar de discussies binnen het ABVV praktisch gedurende de hele jaren 1950, waarin latere ontwikkelingen zich aftekenen, minder gekend zijn. We herhalen het: op het spel staat niet noodzakelijk de vrees voor de Waalse neergang, maar zoals in de jaren 1880 en daarna, de botsing tussen twee opvattingen van het syndicalisme en de politieke arbeidersactie, een botsing die verwijst naar opvattingen die te maken hebben met het feit, dat Walen en Vlamingen tot verschillende gemeenschappen behoren, waarvan de fundamentele reacties in een groot aantal gevallen niet dezelfde zijn. Het feit dat die verschillen binnen de arbeidersbeweging zelf werden erkend, is een zeer sterke aanwijzing, want de arbeidersbeweging vindt haar hoofdvijand in de burgerij en de oproepen tot eenheid hebben vaak de verschillen tussen Vlamingen en Walen verdoezeld, daar een zekere marxistische en sociaal-democratische orthodoxie desnoods ten gunste van de Vlamingen kon pleiten (binnen de opvatting die van Vlaanderen de enige onderdrukte gemeenschap of natie maakt, terwijl Wallonië dat niet kon zijn daar het met de overheersende francofone groep werd geassimileerd). Dat soort argument (ten gunste van de arbeiderseenheid) komt zo vaak terug, dat we er geen voorbeelden van hoeven te geven.

De grieven van Wallonië tegen Vlaanderen zijn soms heftig en hatelijk. Ze kunnen vanzelfsprekend schijnbaar samenvallen met de fundamentele vijandigheid van het unitair voelend, francofone België (met inbegrip van het francofone Vlaanderen) tegenover de Vlaamse beweging. Maar ze kunnen er niet toe worden herleid. Van negatieve gevoelens van Wallonië voor Vlaanderen spreken, heeft dus niet alleen betrekking op de als gerechtvaardigd beschouwde taal- en culturele emancipatie. De vijandigheid tegenover Vlaanderen stoelt op heel wat andere redenen dan de veronderstelde francofone aanmatiging van de superioriteit van het Frans (zelfs als die bestaat), evenals op een zekere graad van economische, sociale en culturele voor-sprong van Wallonië tijdens de eerste 140 jaar van de geschiedenis van België. In het kader van de beruchte "heropbouwende identiteit", die door Jean-Marc Ferry (d.w.z. de verzoening) geliefd is, zou men er misschien moeten aan wennen het verzet van Wallonië tegen Vlaanderen als even gerechtvaardigd te zien als het verzet van Vlaanderen tegen Wallonië. Het gaat daar om een fundamenteel conflict dat niet alleen voortkomt uit de onrechtvaardigheid die erin bestond dat de Belgische staat in 1830 het Frans als officiële taal aan de Vlamingen heeft opgelegd. Ongetwijfeld kan men denken dat het het ontketeningsmechanisme was, maar het geeft heel slecht weer wat erop volgde. Op dezelfde wijze als de Waalse beweging niet in de eerste plaats anti-Vlaams is, is de Vlaamse beweging niet eerst anti-Waals. Vlaanderen en Wallonië zoeken naar erkenning in een Belgisch kader, waarin ze wel eens hard tegen elkaar botsen, maar waarin ze – misschien meer dan eens – erin slagen de nodige compromissen met elkaar te sluiten, daar ze steeds het geweld van een rechtstreekse nationalistische confrontatie hebben vermeden en die in de toekomst moeten vermijden. Die twee gemeenschappen krijgen in de mate dat ze meer van elkaar scheiden, meer zin om zich met elkaar te

verstaan, zoals de Europese naties dat heden doen in een verwerpen van het agressieve nationalisme na de ervaring van de twee oorlogen. Naar onze mening, definitief. Zo wordt aan die belangrijke moeilijkheid tegemoetgekomen, die Philippe Raxhon aanhaalt in zijn werk over het Waals Nationaal Congres te Luik: "De Waalse beweging (...) krijgt een structuur op het ogenblik dat de nationale idee, o.a. bij de democraten, op losse schroeven komt te staan, omdat ze haar grenzen en haar dwalingen heeft getoond, die onophoudelijk zullen blijken na de Eerste Wereldoorlog, en omdat ze intellectueel niet meer kritiekloos aanvaardbaar is."⁴¹

Ook de aard van het verzet van Wallonië tegen Brussel of wat men veronderstelt "Brussel" te zijn, dient te worden onderzocht. Men moet het hebben over het als prioritair verspreide Belgisch theoretisch vertoog over de Belgische eigenheid. Die eigenheid lijkt ons die van het vertoog te zijn, niet van de te behandelen zaak. Ziehier hoe we dat kunnen stellen.

Het Belgisch nationalisme onder het mom van het nationalisme

Uitgenodigd om in maart 2000 aan de universiteit te Louvain-la-Neuve een seminarie te leiden, stelt Inge Degn, professor Franse letteren aan de universiteit te Aalborg, de wijze aan de kaak, waarop Marc Quaghebeur de Belgische literaire werkelijkheid ziet⁴². En wel in een tekst met als titel *Et si nous cessions d'hypostasier la langue*⁴³. Volgens Inge Degn neigt Marc Quaghebeur ertoe een jacobijns, homogeen, weinig voor verscheidenheid ontvankelijk Frankrijk tegen te stellen aan een veelzijdig, door de taaltweeledigheid van het land rijk aan verscheidenheid francofoon België.

Ze denkt dat de definitie die M. Quaghebeur geneigd is van francofoon België te geven, er ook op gericht is een serene, "natuurlijke" uitdrukking te verhinderen van een literatuur die zich gewoonweg thuis zou voelen, – een Waalse literatuur (in het Frans), zoals Jean Louvet, Thierry Haumont, Guy Denis, Nicole Malinconi, Julos Beaucarne, André-Joseph Dubois, Charles Plisnier, Maurice des Ombiaux, Georges Simenon, Henri Michaux, Robert Vivier, Herman Closson, Madeleine Bourdouxhe (enz!) overvloedig illustreren. Voor haar stelt zich niet de vraag of men in Denemarken de literatuur van het land als "Deens" kan bestempelen. Evenmin stelt zich de vraag te weten of de Deense literatuur als Deens definiëren, "nationalistisch" zou zijn. Wat voor de literatuur van Wallonië wordt geïnsinueerd door een hele stro-

⁴¹ Philippe RAXHON, *Histoire du Congrès wallon d'octobre 1945*, voorbericht van Paul Gérin, IJD, Charleroi, 1995, p. 13. Van dezelfde auteur is het belangrijk te lezen: *La mémoire de la révolution française, entre Liège et Wallonie*, Labor, Brussel, 1996, dat het voorbericht van P. FONTAINE, *La longue durée du Congrès wallon de 1945* bij de heruitgave van het stuk van Jean LOUVET, *Le coup de semonce* inspireerde in *Toudi* n° 18-19, Graty, 1999, pp. 4-12.

⁴² José FONTAINE, "Regard danois sur la Wallonie et, au-delà, l'Europe", in *Toudi* n° 27, april-mei 2000, pp. 20-21.

⁴³ *Belgique toujours grande et belle*, Complexes, Brussel, 1998.

ming, waarvan een van de denkers net Marc Quaghebeur is. Hij keert op eigenaardige wijze de verhouding van literatuur en maatschappij om door zich te verbeelden dat de Belgische schrijvers zich zouden hebben aangepast aan een maatschappij zonder geschiedenis! Daar komen we op het einde nog op terug.

En er bestaat inderdaad een hele theorie van het sinds Pirenne (zelf genuanceerder) onophoudelijk herbouwde Belgische nationalisme, die erop aandringt dat de Belgische nationaliteit er prat op mag gaan geen nationaliteit te zijn omwille van de Belgische tweeledigheid. Paul Dresse⁴⁴ schreef in 1945 vóór de twee torens van de Sint-Michiels-en-Sint-Goedele-kathedraal: "Ziehier ons palladium, onze ark des verbonds! Vlamingen en Walen, de plaats van eensgezindheid is daar, op het voorplein, aan de voet van die askleurige torens, waarover Rodin verrukt was en die Michiel en Goedele mogen heten, maar die dieper nog Wallonië en Vlaanderen heten. Om daar te geraken hebben de enen van de berg naar beneden moeten lopen, de anderen haar voor de helft beklimmen; maar hier bij jullie bijeenkomst ontmoeten jullie een mooi vlak terrein, waar men zonder moeite knielt. Jullie zullen God aanbidden, elk in de taal die hem past en de priester zal voor allen in het Latijn bidden. En wanneer jullie weer rechtstaan, dan zullen jullie de kerk voor jullie ogen zien ontplooiën wat jullie het meeste liefhebben: voor de enen zal Sint Goedele verschijnen als een helder woud vol boomstammen, aan de anderen zal ze haar groot schip van een vertrekkensklaar vaarttuig schenken." (p. 42). Voor hem zijn "Vlaanderen en Wallonië Siamese tweelingen" (p. 32), het is "onze dubbele aard" (p. 45) van "een natie zonder nationaliteit" (p. 94).

De beweging van het "Belg-zijn" die in 1975 ontstaan is, beklemtoont zo'n oriëntatie. Bij haar aanhangers leeft de wil het op te nemen voor een literatuur die zich niet van België afsnijdt. De culturele autonomie die in 1970 aan de beide Gemeenschappen in het land werd toegekend, ervoeren zij als door een te grote Franse dweperij getekend, en daartegenover plaatsten zij noch Wallonië, noch Frankrijk, maar België. In het "Belg-zijn" voelt men nog de behoefte zich van Frankrijk te onderscheiden, van het door de zg. "lundiste"-beweging geïdealiseerde Frankrijk (een beweging die op literair vlak de Franse literaire uitingen in België gelijkenschakelt met de Franse in Frankrijk, een soort van culturele herenigingsbeweging). De aanhangers van het "Belg-zijn" beklemtonen wat tegenover Frankrijk onze relatieve armoede uitmaakt: de bescheiden afmetingen van het land, het hybridisch (Waal en Vlaams) karakter en zijn *gebrek aan identiteit*. Het "Belg-zijn" (in het Frans "belgitude", een woord dat gevormd werd naar het model van "négritude", dat door President Senghor bedacht werd) eist meteen een weinig roemrijk "hier" op, dat men echter bewust accepteert. Eén van de hoofdideeën van het "Belg-zijn", in de lijn van Pirenne trouwens (of van Dresse), waarvoor soms dezelfde woorden met een verschillende bedoeling worden gebruikt – "syncretisme", "kruispunt", die men terugvindt in het voorwoord van de *Histoire de Belgique* – be-

⁴⁴ Paul DRESSE, *Le complexe belge*, Dessart, Brussel, 1945.

staat erin een indirecte, zwakke, bijna onbestaande identiteit, de identiteit van een niet-identiteit, duidelijk te tonen. Eén van de stokpaardjes van het "Belg-zijn", is inderdaad de idee van cultuurvermenging, maar een vermeniging die paradoxaal genoeg een sterke identiteit weer doet opleven. We kunnen het nakijken door nog eens één van die zeer, zeer talrijke boeken te herlezen, die onophoudelijk de Belgische nationalistische theorie en haar chauvinisme van het loochenen voortzetten. Voor iemand als Marc Uyttendaele⁴⁵ heeft België zijn 170 jaar geschiedenis beleefd "door amper in zijn eigen ogen een bestaan te hebben" (p. 21). Brussel is "een groot kruispunt" (p. 31). België is "een goedgezak" (p. 47). 21 juli 2002 "was gemoedelijk" (p. 51). In België "is geen enkel debat nieuw" (p. 57). Eddy Merckx en Paul Van Himst "stonden opnieuw samen voor de televisie, waar ze zoals Quick en Flupke een bepaalde triviale en speelse idee van België voorstelden" (p. 75). Het Atomium symboliseert "de rijkdom en verscheidenheid van een land dat als geen ander is" (p. 88). Men is in België en niet in Frankrijk en "België is een land van surrealisme en verbeelding. Het is ook een land van oplossingen. Als men tussen twee oplossingen niet kan kiezen, dan bestaat de oplossing erin tezelfdertijd beide oplossingen te kiezen" (p. 108). Wat de universele bevoegdheid betreft, die het Belgisch gerecht zich heeft toegekend voor misdaden tegen de mensheid: "Alleen een bescheiden land kon een soort van planetair Gallisch dorp voor de rechten van de mens worden en hoop geven aan zoveel martelaren die anders niet door iemand worden gehoord. Door vandaag een universeel gerecht in het leven te roepen, loopt België voor op de hele wereld ..." (p. 119), "hoe ernstig ook de conflicten, ze doden niet, ze vergifigen eenvoudigweg een tijd lang de atmosfeer. Ze storen, niets meer, en het land leeft telkens weer op." (p. 191). De bescheidenheid van de Belgen "is legendarisch" (p. 139). "De zelfkastijding is hier een echte nationale sport. Telkens moet men de Belgen tot de orde roepen en hun tonen dat ze niets van de grote naties hebben te benijden" (p. 161), zodat de grote eindtegenspraak van Marc Uyttendaele, die graag het vers van Brel ("Avec un ciel si bas qu'il fait l'humilité") herhaalt, wordt voorbereid: "België met zijn zeldzame vaardigheid het onverzoebare te verzoenen, de rede boven de dweperij te doen zegevieren, antwoorden boven vragen te verkieszen, de vredestichtende kant van compromissen niet te negeren, en al bij al van bescheidenheid een politiek project te hebben gemaakt, kan morgen een weliswaar indirect model zijn voor landen in conflict. Door de nationalistische logica te doorbreken, is België het laboratorium van het Europa van morgen." (p. 162). Dit omdat het geen nationaliteit heeft, wat telkens opnieuw wordt herhaald, geaccentueerd zoals het woord "koning" (op elke bladzijde van p. 17 tot p. 100) en het woord "surrealisme" met de door Barthes vermelde begripsfout (– surrealisme wordt verward met "buitenissige realiteit" zoals Barthes aantoonde in zijn *Mythologies*, maar dat wil de "surrealistische" stroming niet betekenen).

⁴⁵ Marc UYTENDAELE, *La Belgique racontée à Noa*, éd. Le grand miroir, Brussel, 2002.

Uiteindelijk gaat het dus om een totalitaire theorie, die intellectueel opsluit maar waarvan het geweld uitbarst, wanneer de realiteit van de gemeenschap "Wallonië" zoals van de gemeenschap "Vlaanderen" zich te duidelijk uit en wanneer de burgers van beide naties beslissen te bestaan, een geschiedenis te hebben wars van de heersende opvatting.

Of wanneer men onderstreept, dat die manier van over zichzelf te spreken een uiting is van overdreven nationalisme! Ziehier enkele staaltjes van reacties, opgenomen net op het moment van het verschijnen van het *Manifeste pour la culture wallonne*, een nogal sterke Waalse zelfbevestiging. Op 10 februari 1984, tijdens een confrontatie in Ottignies tussen François Martou (voorzitter van de MOC) en Jean Louvet (dramaturg), heb ik een reeks uitdrukkingen opgenomen over het manifest of zijn ondertekenaars. Ik citeer er enkele van: "zijn hoofd in het zand steken" [*La Cité*], "nationalisten" [*Le Soir*], "laagvliegers" [Pol Vandromme], "onnozele halzen" [idem], "simpele zielen" [idem], "bekrompen hebzuchtigen" [*Pan*], "mussen" [*Pan*], "totalitaristen" [*Le Soir*, *carte blanche*], "huiverige terugtocht" [*Le Soir*, *carte blanche*], "d'Annunzio van Wallonië" [*Le Soir*], "culturele inkrimping" [Philippe Moureaux], "subsidies voor het dialect van Ecaussinnes" [*La Libre Belgique*], "hansworsten", "narren" [een medewerker van *Critique Politique*], "als men niet meer in de buik van zijn moeder kan terugkruipen, dan kan men dicht bij elkaar gaan zitten in een milieu, waar men zich op zijn gemak voelt" [Philippe Moureaux], "het knusjes thuis-zijn drukt de behoefte aan de moederschoot uit" [*La Flaque*], "kouwelijke stommelingen" [Pol Vandromme], enz.⁴⁶

Na zijn triomfantelijke herverkiezing als Europees volksvertegenwoordiger in 1994, wordt José Happart achtereenvolgens uitgescholden voor "onder-café-Keynes" [Guy Haarscher, *Le Vif*], ontvangende partij "van een logica die fundamenteel niet ver staat van extreem rechts" [Claude Demelienne in *Celsius*, september 1994], "uit zijn leem gerezen mannetje" [een lezer van de krant *Le Soir*], aanstichter tot "populisme" en "demagogie", verantwoordelijke van een "grof dubbel spel" [*La Libre Belgique*] met expliciete toespelingen op Degrelle, Mussolini en Hitler ...⁴⁷

De polemiek rond Happart en Wallonië bereikt haar hoogtepunt enkele maanden later in een interview met Philippe Moureaux, die hem beschuldigt van antisemitisme, – des te ergere beschuldiging daar ze voorkomt in een boek dat men de tijd heeft gehad te lezen, te herlezen, te verbeteren, enz. Hij verklaart dat Jules Destrée de Brusselaars heeft afgewezen, omdat ze

⁴⁶ Voor het geheel van die teksten en andere, zie José FONTAINE, *Le discours antiwallon en Belgique francophone*, speciaal nummer van *Toudi* n° 13-14, september-oktober 1998.

⁴⁷ *ibidem*, vooral hoofdstuk IV.

niet van een “zuiver ras” zijn, waarvan de “wallinganten” zich bewust zijn als ze zich op hem beroepen en met name Jean-Maurice Dehousse, toen een hevige aanhanger van Happart binnen de PS was, en dus eenvoudigweg van antisemitisme beschuldigd werd ...⁴⁸

Liever dan over een negatief beeld van Vlaanderen in de Waalse beweging zou men het eerder moeten hebben over een negatief beeld van Vlaanderen in het Belgisch nationalisme, een negatief beeld waarvan de argumenten, de verschillende vormen van logica, de gewoontes zich naar willekeur tegen de Walen of de Vlamingen kunnen keren. Het “Belg-zijn” gebruikt de door Plato aan de kaak gestelde sofistieke methode: een positie innemen waarbij men de meest tegenstrijdige conceptuele stellingen kan aannemen als men vertrekt van de empirische Belgische dualiteit (Vlamingen, Walen...), waarbij die twee empirische realiteiten worden verheven tot de rang van een substantie die gevormd wordt door hun absoluut of ondeelbaar onderling verband. Dit laat toe een dialoog te ontwijken, waarbij zelfs niet een overkoepelende positie wordt ingenomen, maar wel een positie die zich echt nooit zou willen definiëren omdat ze behoort tot het “onzegbare”, waarover Marc Uyttendaele het openlijk heeft, als hij over België spreekt. In feite verdedigt Renée Fox⁴⁹ die stelling: België zou nooit méér bestaan, dan wanneer het zichzelf negeert, wat natuurlijk elke discussie onmogelijk maakt. Daar waar de verdedigers van die theorieën trots het compromis als de Belgische kwintessens afschilderen. Maar welk compromis kan automatisch worden bereikt? Heeft een democratische dialoog niet per definitie een onvoorziebare conclusie? Er bestaat een oneindige reproductie van het “Belg zijn” ...

Door de theorie te ontwijken loopt men het gevaar de meest vergezochte theorieën aan te nemen zoals die van het “Belg-zijn”. Wij beweren niet dat de historici die wij als positivisten betitelen, dat begrip van “Belg-zijn” hebben aangenomen. Maar b.v. het feit van Wallonië en Vlaanderen als bijproducten van België voor te stellen, neigt ernaar van België een substantie van hogere aard te maken dan zijn bestanddelen, die altijd als toevalligheden tegenover een soort onaantastbare substantie worden beschouwd. Een substantie die derhalve niet meer op losse schroeven mag worden gesteld, want dat zou erop neerkomen het “nationalistisch” conflict voorrang te geven op een eenheid, die zo terughoudend is ten aanzien van het verschil (en de beweging, zoals Robert Devleeshouwer ons herinnert), als die van het Zijn bij Parmenides, – een eerder metafysische dan gemengde eenheid (vermenging, hoeveel misdaden begaat men in je naam!). Men komt ertoe te denken dat de tegenstelling tussen Vlaanderen en Wallonië in zekere zin wordt veroorzaakt door de ene of de andere entiteit, die alleen zou leven van het verwerpen

⁴⁸ Claude DEMELENNE en Bénédicte VAES, *Le cas Happart. La tentation nationaliste*, Luc Pire, Brussel, 1995.

⁴⁹ Renée FOX, *In the Belgian Château*, Ivan R. Dee, Chicago, 1994.

van b.v. Vlaanderen, dat zijn eenheid slechts zou verwezenlijken “door het verzet tegen, de uitsluiting van en het telkens weer verwerpen van het zuiden van het land”⁵⁰.

Is het conflict tussen Vlaanderen en Wallonië niet eenvoudigweg een klassiek conflict tussen twee naties die de bestaande staat willen verdringen om eenvoudigweg hun bestaan en hun eigenheid te bevestigen? Die ze als dusdanig ophemelen zonder er een toetssteen van het universele van te maken? In het onverbloemd instemmen met particularismen zit er een aanvaarden van de eigenheid, die meer bescheidenheid en ethiek inhoudt dan de hoogmoedige ontkenning/zelfironie van het Belgische nationalisme. En tezelfdertijd een grotere empirische eerbied voor de specificiteit – juist en paradoxaal genoeg! – van de feiten, de contexten, de gebeurtenissen, de geschiedenissen, de culturen en de naties. Soms, we kunnen het niet genoeg onderstrepen, gaat die Belgische benadering het verstand te boven.

Als Marc Quaghebeur over het werk van Jean Louvet schrijft : “(Het) werd ook geweven waarbij men uitging van die taal- en geschiedenisloze Belgische werkelijkheid, die de origineelsten onder haar dramaturgen ertoe heeft gedwongen een taal en een fantasmagorie te ontwikkelen die in staat was die obsederende ahistoriciteit uit te drukken.”⁵¹, dan maakt hij een materialistische of wetenschappelijke begripsfout van allereerste orde, die een jonge socioloog met veel ophef aantoonde door de zin te hernemen en ze om te draaien om er de ongegrondheid van te onderstrepen : “De origineelsten onder onze dramaturgen hebben een taal en een fantasmagorie ontwikkeld, waarvan de werken een obsederende ahistoriciteit uitdrukken, die België ertoe heeft gedwongen zich van een taal en een geschiedenis te ontdoen.”⁵².

Voor de verhoudingen tussen Vlaanderen en Wallonië zou men de studies van Denise Van Dam moeten voortzetten. Maar op voorwaarde dat men het herleiden tot substanties van naties, zoals door de theorie van het “Belg-zijn” of de Belgische nationalistische theorieën, verwerpt. De wijze waarop naties bestaan, hebben niets substantieels; ze bestaan slechts door “iets eigens, continu, dat evenwel niet steunt op het behoud door ruimte en tijd heen van

⁵⁰ Philippe GODTS, *Belgique 2002, la désintégration* (Voorwoord van Charles-Ferdinand Nothomb), Quorum, Brussel, 1994, p. 103. In de zin van Jean Stengers bekent Philippe Godts trouwens: “De facto is het land niet groot, maar de volkeren die het verenigt, verdeelt of slecht verenigt, bestonden niet voor het bestond” (p. 105), wat ons enigszins onjuist schijnt, maar het is een bewering die Philippe Godts nodig heeft voor zijn stelling die van België een substantie maakt.

⁵¹ Marc QUAGHEBEUR, “L’homme qui avait l’amour dans sa poche”, inleiding bij *Jean Louvet, théâtre, met A bientôt Monsieur Lang en L’homme qui avait le soleil dans sa poche*, éd. Labor, Brussel, 1984, pp. 7-15.

⁵² Pierre FONTAINE, *Jean Louvet, Lois sociologiques et spécificité littéraire*, o.c., p. 88.

een ongerepte substantie” te fabriceren, zoals Bruno Latour het zo goed zegt. Iets onophoudelijk veranderend en te betwisten, levend menseijks. België? In geen geval dat België, dat te zien is in de expliciete of impliciete Belgische nationalistische theorieën, zoals die sinds een eeuw worden gemaakt, heel waarschijnlijk uit schrik dat men het zou hebben over het Vlaanderen en het Wallonië, die het met de meest kritische en meest materialistische geest onderling eens zijn.